

DAGENS FRÅGOR

Den 5 maj 1941.

Bondeförbundets sällsamma mellanspel. Sedan organisationsväsendet börjat sitt segerståg har man gått och väntat på det ögonblick, då statsintresset skulle råka i allvarlig konflikt med organisationens. I byggnadsarbetarkonflikten under krisen vid 30-talets början hängde det säkerligen på ett hår att landet begåvats med en tvångslag av ungefär samma slag, som den Stauningska regimen på sistone tillämpat i Danmark; tvisten bilades dock så småningom utan samhälleligt ingripande. De borgerliga partiernas krav på lagstiftning mot samhällsvådliga konflikter sköt den första Hanssonska ministären på framtiden med hänvisning till resultatet av Saltsjöbadsförhandlingarna; och trots att dessa ej berörde konflikter med samhället (med stat, kommun etc. som arbetsgivare) lät den andra Hanssonska frågan vila på obestämd tid. När rätten att sluta kollektivavtal vid sjukhusen 1939 lagfästes, motsatte sig riksdagsmajoriteten likaledes införandet av någon klausul med förbud mot öppen konflikt. Någon praktisk aktualitet har frågan emellertid inte fått under det senaste årtiondets pacifiering av arbetsmarknaden, utan debatten har förts på det principiella planet. Det har förefallit, som om bondeförbundet alltsedan jordbruksorganisationerna tillväxt i styrka blivit allt mindre månt om att skydda samhällsintresset mot organisationerna; i vart fall märkte man under koalitionsregeringens tid aldrig från det hållet någon genklang av den gamla borgerliga principåskådningen.

Det är emellertid ovisst, om det finnes något sammanhang mellan denna bondeförbundets tydliga glidning från en gammal principuppfattning och den hållning, som partiet kom att inta, när förhandlingarna i betodlingsfrågan läste sig och risk uppstod att betodlingen för året skulle inställas. Betodlarekonflikten hade visserligen en annan karaktär än de samhällsvådliga konflikter på arbetsmarknaden, vilka tidigare åsyftats när lagstiftning påkallats. Men i sak var den likartad och snarare än mer tillspetsad, eftersom en viss samhällsgrupp nu utnyttjade det genom kriget uppkomna nöd- och tvångsläget. Principiellt sett av mindre betydelse är härvid, om de villkor, som staten erbjöd, voro skäliga eller inte; sedan det nu visat sig, att teckningen tagit en mycket stor omfattning, synes dock talet om att villkoren varit oskäliga en smula förhastat, och det var också betecknande, att bondeförbundet i slutupploppet fränföll den del av partitionen, som innebar ett tillstyrkande av ett pris av 4:30 kr. Samhällsintresset var så mycket starkare förbundet med uppgörelsen i odlingsfrågan, som staten knappast på något annat område redan före kriget genomfört en så vittgående planhushållning som i fråga om landets sockerförsörjning.

Det är lätt att förstå de betänkligheter, som restes mot ett statligt ingripande, enligt vilket en organisations stadgar och medlemmar-
nas förpliktelser mot organisationen sätts ur kraft. Organisationerna ha särskilt under nuvarande kris fullgjort en ovärderlig funk-

tion som förmedlare emellan samhället och den enskilde näringsutövaren. De ha fungerat som ordningens princip, för att citera en avliden L. O.-ordförandes omdöme om fackföreningsrörelsen. Man kan ej undra över att riksdagen, enkannerligen de borgerliga, först ville avvakta resultatet av de förhandlingar, som genom regeringsmedlemmar i det sista försöktes, innan man grep till tvångslagens stora klubba. Å andra sidan skulle det ha varit en föga ansvarskännande inkonsekvens, om de, som förut krävt åtgärder mot organisationer till skydd för samhällsintresset, nu skulle ha prisgivit detta intresse, tilläventyrs därför att vissa högröstade väljarintressen skulle trädas för när. Man skulle inte heller gärna ha kunna kräva tvångs-ingripanden mot andra organisationer i andra samhällslager, om deras uppträdande skulle komma i kollision med ett vitalt samhälleligt intresse. Man fick också under debatten se, hur högerns och folkpartiets representanter även från betodlarelänen lade sin röst för lagen — en hållning, som nog förvånade många och som är värd att observeras av dem, som vitt och helt föra till torgs påståendet att den svenska riksdagen skulle behärskas av två ting: intressepolitik och väljar-skräck. Typiskt nog bekajades L. O:s kassör, hr Strand i första kammaren, av den starkaste principiella ångslan, inte för betodlarnas skull utan för fackföreningarnas, främst då i byggnadsfacket.

Bondeförbundets hållning framkallade som oftast på sistone åtskilliga frågetecken. Man fick aldrig klart besked i frågan, om partiet ville ställa jordbrukarna i en undantagsställning men däremot sedermera tillämpa tvångslagen mot andra samhällsgrupper. Det utsades heller aldrig, om partiet till en början tänkte begagna betodlarfrågan för att bryta sig ut ur regeringssamarbetet. Icke minst till följd av den formulering, som partimotionen erhöi, föreföll det troligast, att partiet ville komma åt jordbruksministern och äntligen efter alla fåfänga försök komma riktigt till tals med honom. Men även om detta låg några av motionärerna eller deras tillskyndare varmt om hjärtat, synes det knappast antagligt att detta motiv varit utslagsgivande. Motionen väcktes samma dag som jordbruksministern skolkade från den extra konseljen, och mycket tyder på att dennes uppfattning i frågan genomgick många ångestsvettiga faser, innan han vid slutdebatten i ett ovanligt verkningsfullt anförande tog ställning för lagförslaget, med risk både att fällas av partiet som statsråd och att utnämnas till välbeställd landshövding. Hr Bramstorps slutliga ståndpunkt bars i vart fall upp av en både modigare och vidsyntare åskådning än hr Svenssons i Grönvik, ty dennes anförande i andra kammaren anslog klassegoistiskt demagogiska toner och låg vida under den nivå, som den klippske och välbalanserade Kronobergsbonden annars rör sig på. Den sedvanliga krisen inom bondeförbundet slöt på sedvanligt sätt, d. v. s. hr Bramstorp segrade och sitter kvar. Partiets riksdagsmän konfronterades under påskhelgen med folkstämningen, och utbytet blev en ovanligt klar bekännelse till samlings-tanken; hr Bramstorp, Betodlarföreningens gamle ordförande, kunde dock inte undgå att chikaneras av sina hemmavarande uppretade kommittenter. Krisen inom bondeförbundet var dock denna gång så

till vida mera djupgående, som hr Svensson i Grönvik ställde sin plats som ordförande för andrakammargruppen till förfogande och därigenom underströk sin personliga motsättning till partiledaren; efter några veckors interregnum och sedan ilskan sovits bort har »Grönvik» inställt sig i presidiet igen.

Utgången av partiets provningar hindrade uppkomsten av ett sär- eget parlamentariskt läge; skulle hr Bramstorp ha fallit, hade det skett på order av en riksdagsminoritet trots att han haft en över- vältigande riksdagsmajoritet på sin sida; skulle bondeförbundet i så fall ändå ha kvarstått som regeringsparti och fortfarande fått jordbruksministerposten på sin lott; skulle då till innehavare av denna utsetts exempelvis hr Svensson i Grönvik, vilkens uppfattning i den omstridda frågan underkänts av riksdagen?

Slutet gott allting gott. Samlingsregeringen bestod provet. Genom den uppgörelse, som efteråt träffades, gjordes lagen överflödigt och sockerbetsodlingen är tryggad utan statens tvångsmakt. Men riksdagen fick ett tillfälle att dekretera, att samhällsintresset bryter gruppintresset. Det återstår dock för regeringen att vid behov i handling visa, att denna princip skall tillämpas mot alla grupper, vilkas uppträdande saboterar ett vitalt samfällt intresse — det sätt, på vilket majoriteten i Stockholm löste spårvägs konflikten, ger rum för vissa tvivel härutinnan. Det återstår också ännu för L. O:s riksdagsrepresentanter att handla på samma sätt som Betodlarför- eningens förre ordförande gjorde vid sockerfrågans slutliga avgö- rande. Det återstår slutligen att tillägga — gent emot de jordbrukare, som efter statsmakternas fasta hållning i sockerfrågan rikta sin ovilja mot folkstyrelsen och snegla åt andra styrelse reformer — att just dessa styrelse reformer satt en ära i att omintetgöra att den enskilde reser sig mot staten och samhällsintresset.

Bondeförbundet har förlagt sin årsstämma till Lund. Vid denna få alla partiets medlemmar yttra sig, fastän blott ombuden ha rösträtt. Stämmorna bruka vara livligt besökta. Kanhända är det odiöst, att stämman förlagts till hjärtat av det landskap, där hr Bramstorp nu tycks ha sina flesta och argaste vedersakare. Miljöns betydelse kan vara stor.

Lindy och kriget. I samband med antagandet av lagen om underlättande av understödet åt England — »lend-lease bill» — hördes inför amerikanska representanhusets utrikesutskott ett stort antal personer, som kunde antagas sitta inne med upplysningar av intresse för frågans allsidiga bedömning. Bland dessa funnos både isolationister och anhängare av hjälppolitiken, vilka fingo tillfälle att moti- vera sina respektive ståndpunkter.

En av de mest uppmärksammade isolationisterna är Charles Lind- bergh, förr Amerikas nationalhjärte n:r 1 och i viss mån en idol för hela världen. Hans första flygning över Atlanten var icke, som många trodde, en lyckosam tillfällighet, utförd av »den flygande dåren». Tvärtom var den frukten av omsorgsfulla tekniska förberedelser samt stor flygskicklighet och uthållighet. Många senare långflygningar ha

visat, att »Lindy» icke gör något på en slump, att han är konsekvent och viljestark, och att han har både fysiskt och moraliskt mod utan dumdriftighet.

Lindbergh, numera 38 år, är icke militär flygexpert. Han är visserligen reservofficer vid flygvapnet och (honorär-)överste, men hans verksamhet har så gott som helt ägnats åt trafikflyget, som han känner i grunden. Senast sommaren 1939 var han inkallad till tjänstgöring vid flygvapnet. Sedan dess ha hans tjänster icke tagits i anspråk, sannolikt bl. a. på grund av hans åsikter i fråga om kriget i Europa, och nyligen har han begärt sitt avsked. Under sina flygresor över hela världen har han emottagits i de flesta länders flygvapen på ett utomordentligt sätt. Att han därvid både kunnat göra många värdefulla iakttagelser direkt och träffat personer, vilka kunnat meddela »inside informations», särskilt om flygteknik och -industri, som eljest icke nå utomstående, är otvivelaktigt. Senast 1938 företog han en resa i Europa, varunder han besökte Sovjetunionen, Tyskland och västmakterna. Denna resa gav honom ett mycket kraftigt intryck av att Tyskland hade eller inom kort skulle ha ett flygvapen av en sådan styrka, att det kunde dominera varje krigisk konflikt i Europa. Både Sovjetunionen och västmakterna befunnos efterblivna.

Från denna utgångspunkt tog han sitt parti och detta redan före krigsutbrottet. Det tyska flygvapnet komme att avgöra ett krig i Europa. Amerika skulle icke vara i stånd att nämnvärt påverka utgången. Följaktligen vore Amerikas enda riktiga inställning att låta Europa göra upp sina egna inre tvister, även om utgången av dessa skulle innebära nederlag för länder eller idéer, som man i Amerika skattade högt. Redan kort efter krigsutbrottet tillkännagav han denna ståndpunkt i ett par radioföredrag och han har konsekvent vidhållit den sedan. Huvudpunkterna i hans vittnesmål inför utrikesutskottet — vilka förtjäna intresse främst därför att de äro representativa för isolationisternas uppfattningar — äro följande.

Förenata Staternas läge är utomordentligt gynnsamt för försvar, men utomordentligt ogynnsamt för anfall. För invasion måste den invaderande armén transporteras sjöledes, och sjötransporterna äro nu vida vanskeligare än förr. En flotta kan numera icke nalkas en kust, som försvaras av ett starkt flygvapen. Ha Förenata Staterna blott en krigsmakt av lämplig storlek och sammansättning behöver en invasion icke befaras. Vad flygvapnet i en sådan krigsmakt beträffar borde detta bestå av 10,000 flygplan i första linjen plus reserver. Flygbaser borde finnas i Newfoundland, Kanada, Västindien, delar av Sydamerika, Centralamerika, på Galapagosöarna och Hawaii samt i Alaska. Härtill kunde komma baser på Grönland, som dock är av mindre betydelse på grund av ogynnsamma flygväderleksförhållanden där. Om sålunda hotet från sjön avvärjes, återstår hotet från luften i form av invasion eller bombanfall. Invasion luftledes allena har ännu aldrig tvingat ett land till underkastelse. Gentemot Amerika måste en invasion luftledes företagas från baser i Amerika, eljest äro avstånden alltför stora. Varken Alaska eller Grönland äro på grund av klimatiska förhållanden och terrängförhållanden lämpade

såsom baser för ett sådant företag. Men baser i Amerika kunna icke erhållas utan sådana sjötransportoperationer, som ju äro omöjliga gentemot lämpliga försvarsmedel. Vad beträffar bombföretag över Atlanten, så kunna dylika tekniskt tänkas. För närvarande existerar emellertid icke i hela världen en enda division med tillräcklig aktionsradie härför. Måhända skulle skador kunna åstadkommas, men även om stora kostnader nedlagts på att skaffa erforderliga flygplan, skulle säkerligen anfallen stå angriparen dyrt och de militära resultaten bli små, därest blott försvaret vore tillfredsställande berett. Om England kan existera på mindre än en timmes flygtid från fiendens baser, kan faran för Förenta Staterna icke vara stor.

Lika gynnsamt som läget sålunda är för försvar, lika ogynnsamt är det för anfall. Nästan varje fördel i försvaret vänder sig till nackdel, sedd ur anfallets synpunkt. Det finns för närvarande tre centra med avseende på flygväsendet: Förenta Staterna, Tyskland och Japan. Hittills ha Förenta Staterna lett i fråga om civilflyget, Tyskland i fråga om militärflyget, medan Japan lett i Orienten. Japan ligger emellertid långt efter, varför man kan anse, att det finns två luftmakter: en i Amerika, en i Europa. Ingendera kan invadera den andra, varken luftledes eller land-, sjö- och luftledes i förening, såvida icke en inre upplösning kommit först. Flygvapnet har ökat Amerikas trygghet gentemot Europa, liksom Europas trygghet gentemot Amerika. Flygvapnet minskar tryggheten emellan länderna inom en kontinent inbördes men ökar tryggheten kontinenterna emellan.

Amerika har alla naturliga förutsättningar inom landet och inom folket för att bli starkt i luften. Ett starkt amerikanskt flygvapen skulle öka hela västra halvklotets trygghet gentemot angrepp.

Efter att ha meddelat dessa huvudsynpunkter utsattes Lindbergh för ett korsförhör, vari hans meningsfränder understödde honom och motståndarna sökte finna någon lucka i hans argumentering. Därunder framkommo några ytterligare synpunkter icke minst på värdet av Amerikas hjälp till England, på förhållandet till Sydamerika och på utgången av kriget.

Lindbergh anser, att det icke vore lyckligt med en fullständig seger för någondera parten i Europa. En fred genom förhandlingar borde eftersträvas och Amerika borde göra allt för att åstadkomma en sådan. Han motsätter sig hjälp till England av den föreslagna stora omfattningen, som komme att föra Amerika i krig, utan att förden skull förändra läget i Europa. Han är övertygad om, att ett avgörande till engelsk förmån endast kan vinnas genom en framgångsrik invasion på europeiska kontinenten. En dylik anser han vara fullkomligt utesluten, om icke den tyska krigsmakten först råkat i upplösning genom inre förhållanden. Inför dessa utsikter anser han, att den amerikanska hjälpen endast kan tjäna till att förlänga kampen, uppskjuta avgörandet och därmed öka blodsutgjutelsen. Han tror, att med kraftig amerikansk hjälp Europa blir ödelagt och så småningom öppnat för utomstående regimer, varvid han säkert åsyftar Sovjetunionen som ensam vinnare på det hela. Resultatet skulle bli, att Amerika finge skulden för Europas olyckor.

Dagens frågor

Han anser vidare, att ett tyskdominerat Europa icke behöver betyda ett tyskdominerat Amerika. Amerika kan leva vidare, men varje tyskt försök att få fotfäste i Sydamerika borde betraktas som krigsanledning och förhindras med alla medel.

Han ansåg, att Tyskland 1938 hade alltsomallt 20,000 flygplan och nu flerfaldigt mera. Detta hade dock ingen betydelse för angrepp mot Amerika eller någon inverkan på styrkan av Förenta Staternas flygvapen, eftersom detta tyska flygvapen icke kunde verka över Atlanten. Någon anledning till kapprustning med Tyskland funnes därför icke, därest man avstode från att stödja England.

Någon moralisk skyldighet att stödja England anser han icke föreligga, eftersom Förenta Staterna icke haft något med krigets början att skaffa. Att nu helt indraga all hjälp låte sig dock icke göra, eftersom detta innebure att svika givna löften, vilka dock aldrig borde ha givits. I Europa har alltid pågått krig, och bl. a. därför hade så många européer emigrerat till Amerika. Skall Amerika delta i ett krig i Europa, bör det också delta i freden efter kriget och i den europeiska politiken överhuvud taget, vilket icke varit fallet efter förra kriget.

Beträffande det upprustningsprogram — 10,000 flygplan — han tänkt sig för Förenta Staternas vidkommande framhöll han, att detta innebure en stor kraftansträngning och under alla förhållanden skulle taga åtskilliga år att genomföra. Måhända skulle det så småningom bli tillfälle att minska på rustningarna igen, vilket vad flygvapnet beträffar kan göras relativt lätt. Såsom varande icke fackman i fråga om armén och marinen vägrade han att uttala sig om rustningarna inom dessa försvarsgrenar. För närvarande ansåg han amerikanska flygvapnet vara svagt. Det disponerade av fullt moderna flygplan endast några hundra av ett bestånd på sammanlagt 5,000 å 6,000. Dess utveckling nu hindrades otvetydigt av exporten till England.

På fråga om förhållandena Tyskland—Amerika, ifall England besegrats, närmast faran av att ett tyskt Europa skulle isolera sig från Amerika, svarade Lindbergh, att det knappast funnits något fall, då icke handelsförbindelserna återupptagits efter ett krig, oavsett känslorna före och under kriget. Han ansåg, att Amerikas tillgångar vore så värdefulla för Europa och Europas för Amerika, att handeln skulle återknytas oavsett krigets utgång. Om lägre arbetspriser i Europa skulle försvåra försäljning av amerikanska varor, trodde han, att Amerika skulle kunna reda sig med västra halvklotet.

Lindberghs vittnesmål varade i fyra och en halv timme. Hans svar ge intryck av att han gett sig in i politiken på samma sätt som han flyger; efter grundligt övervägande har han skaffat sig en uppfattning, och den uppfattningen står han för utan åthävor och överord, enkelt och sakligt. Han bortser totalt från alla de ideologiska och demokratiska motiv, som eljest i hög grad bestämma opinionen i U. S. A. Han anlägger förment realistiska synpunkter. Hans patos är härvid påtagligt; han anser det vara sin plikt att meddela det amerikanska folket sanningen, sådan som han ser den. Främst vänder han sig mot den propaganda, som vill göra gällande, att

Amerika kan militärt hotas av Tyskland. Därnäst vill han visa, att Amerikas hjälp icke kan rädda England, därför att den aldrig kan bli stark nog för att medge invasion på europeiska kontinenten. Där emot kan den medverka till att hindra invasion i England, varav följer icke engelsk seger utan förlängning av kriget med ett i grund förstört Europa som framtidsperspektiv. De europeiska folkens hat skulle komma att vända sig mot Amerika, såsom upphov till deras lidanden. Lika mycket för Amerikas som för Europas skull anser han sålunda, att hjälpen till England icke bör ökas. I stället borde Förenta Staterna begagna första tillfälle att medla, innan det blir för sent.

Lindberghs resonemang hänger helt naturligt på Englandshjälpens värde. Att England icke kan tvinga Tyskland till eftergifter genom en kraftigare luftkrigföring mot hemorten är ju icke bevisat. Att en tysk-japansk seger skulle vara direkt farlig för U. S. A:s intressen i Fjärran Östern måste vidare ligga i öppen dag. Möjligheten att medla synes för ögonblicket också vara obefintlig. Skulle fredsförhandlingar i någon form ändock öppnas, måste Englands ställning vara vida starkare tack vare det amerikanska stödet än utan det. Lindbergh fäster mindre avseende härvid och befarar att hjälpen blott skall leda till, att England håller ut ytterligare några år och under tiden är i stånd att sönderbomba Europa, liksom Tyskland nu sönderbombar England. Drar man ur europeisk och nordisk synpunkt de yttersta slutsatserna av Lindberghs uppfattning, skulle man ha att väga å ena sidan den kanhända blott svaga möjligheten att genom en av Amerikahjälpen möjliggjord flerårig och förödande bombkampanj framtinga ett europeiskt jämviktsläge mot å andra sidan uppkomsten av ett tyskdominerat Europa, pacificerat med våld, innan det ännu helt förstörts, och uppbyggt på krigets våld mot folkens vilja — men kanske ett bålverk mot Asien.

En närmare eller fjärrare framtid skall ge svar på de Lindberghska frågorna. Hans uppfattning synes nu mest ha ett historiskt värde. Isolationisterna ha blivit alltmer isolerade i amerikansk politik. Förenta Staterna driva med full fart mot kriget och världen driver hän mot kriget som normaltillstånd.

Baltiska tyskar — ett avslutat kapitel i Europas historia. I den »folkskolans läsebok», som under de två sista decennierna använts i den estländska republiken, berättas en episod från den gamla »barontiden» av ungefär följande innehåll. En på ett baltiskt slott nyanställd schweizisk guvernant skulle gå ut på promenad med ett par små elever, men plötsligt hör hon nerifrån stallet de mest fasansfulla jämmerskrin. Upprörd vill hon rusa dit för att hjälpa den människa som är i nöd, men de små baronessorna veta bättre besked: skrattande kunna de förklara för henne, att det ju bara är en bonde som får prygel; sådant är ingenting att fästa sig vid. Schweiziskan har efter återkomsten till sitt fria och demokratiska hemland berättat om episoden. I det efter förra världskriget befriade Estland föll en sådan historia i god jord och skulle inpräglas i varje uppväxande barn som

Dagens frågor

ett bevis bland andra för hurudan den gamla slavtiden varit beskaffad.

Inte heller på svenskt språk saknas vittnesbörd i stil med det anförda. Under Krim-kriget hände sig att några svenska bönder från Nuckö på Estlands västkust blevo vinddrivna till Gotland under en riskfylld färd för att skaffa salt mitt igenom den engelska Östersjöblockaden. De i språkhistoriskt avseende ovärderliga anteckningar, som språk- och fornforskaren P. A. Säve därigenom fick tillfälle att nedskryva, innehålla också kulturhistoriska notiser, som i all sin lakonism äro talande nog. Fastän de stamma från en tid rätt långt efter den egentliga livegenskapens upphörande, kunna de t. ex. meddela sådant som följande: »bonde kan $\frac{1}{2}$ år förut uppsäga tienst och flytta (om han stundom får obarmhertigt stryk); kommer till en annan herre, som vanligen genom intrig herrarna mellan blir värre. Bonden får ej lära skriva (för att ej kunna klaga för Kèsaren). Barn utklädas af Adelsmännen och sändas till Petersburg att utvisa Bondens välstånd» o. s. v.

Detta är alltså de baltiska underklassfolkens vittnesbörd, när de kunna komma fram. Men officiella handlingar tala onekligen i stort sett samma språk. Estlandssvenskarnas historia t. ex. är i ganska väsentlig grad historien om en kamp emot de baltiska adelsherrarnas försök att nedpressa dem till esternas ställning i trots av svenskarnas gamla privilegier som fria bönder. I den nyligen utkomna boken om Rågöarna av *Per Söderbäck* finnes en ur denna synpunkt särskilt belysande uppgift. Den gäller 1700-talet, det århundrade, då de baltiska adelsherrarna hade lyckats i sin strävan att bli kvitt den svenska storstatens övervakning av att västerländsk rätt och lag i göriligaste mån tillämpades i detta gränsland mellan öst och väst. Peter den store hade ju garanterat Östersjöprovinserna, d. v. s. den tysk-baltiska adeln, bevarandet av de gamla privilegierna, och livegenskapen hade blivit hårdare än någonsin. Det är då det inträffar, att godsägaren von Ramm på Padis klagar hos justitiekollegiet i Petersburg över att myndigheterna i Estland givit en Rågö-svensk pass för utflyttning från sin ö, där det Rammska regementet kändes alltför tungt. Godsägaren ansåg sin enskilda rätt kränkt och meddelade att han skulle kunna från Sverige anskaffa urkunder, som bevisade hans rätt att behandla rågöborna som sin ärvda egendom, alltså som livegna, de där lika litet som boskapen kunde av egen vilja lämna godset. De av rågöborna i målet åberopade aktstyckena, som skulle bevisa svenskarnas ställning som fria bönder, vore delvis falska. Efter åtskilliga år föll utslaget i Petersburg. De nya urkunderna från Sverige hade godsägaren, fastän han haft sju år på sig, ej kunnat anskaffa. Hans påstående, att de gamla Rågö-privilegierna delvis vore falska, var osant. I ett enstaka fall hade estlandssvenskarna sålunda fått medhåll från den högsta ryska myndigheten, — vilket dock ingalunda hindrade att kampen mot de närmaste herrarna alltjämt var ojämn. *Hur* ojämn den var, därpå lämnar svenskhetens utrotande på Dagö och på andra håll i Estland blott alltför klara historiska bevis.

Ännu i början av detta sekel kunde en rikssvensk besökande i Est-

land få för särskilt en svensk ganska påfrestande erinringar om hur stark den sociala klyftan var i Balticum mellan herrefolket, tyskarna, och de en gång i tiden underkuvade inhemska folken. Även det svenska språket, bevarat därute i för forskningen så viktiga munarter, hörde av ålder ovedersägligen till de föraktade underklass-språken, lika väl som estniskan och lettiskan och i motsättning mot tyskan, ryskan och franskan. En annan sida av samma sak var det, att om någon enstaka medlem av de lägre folken kunde kravla sig upp på den sociala stegen, via den lägre medelklassen i städerna eller gods-förvaltareståndet på landsbygden, det var ganska självklart att han övergav sitt språk och blev »tysk». Ester, letter och svenskar voro alltjämt uteslutna från det egentliga kulturskiktet. Endast i klar politisk och social oppositionsställning började dessa lägre språk göra sig gällande. För dem som styrde eller hyggligt anpassade sig efter det bestående samhället existerade de egentligen ej, annat än som ett vardagligt, snarast löjeväckande meddelelsemedel bland eller med den obildade hopen. Kom man in på en frisersalong vid någon av huvudgatorna i Reval och talade estniska, avvisades man utan att bli betjänad.

Genom de politiska omvälvningarna i samband med det senaste världskrigets avveckling blevo också de sociala och språkliga förhållandena i Balticum uppochnedvända. Nu gällde det att tala om möjligt felfri estniska i frisersalongen i Reval-Tallinn. Tyska språket var under de första åren efter omvälvningen rent av fågelfritt, liksom ju den gamla baltiska adeln i det hela blev utarmad, där den ej under de revolutionära striderna obarmhärtigt utrotats, och det tyska borgerskapet blev hastigt estniserat eller lettiserat. På ett imponerande sätt grep man sig an med de nya rätts- och kulturstaternas uppbyggande på nationellt språklig grund.

Vi ha nu fått uppleva detta lovande nybyggnadsarbets brutala nedbrytande och i samband därmed den baltiska tyskhetens slutgiltiga likvidation.

Det är många frågor, som i detta nu tränga sig på oss, de gamla Östersjöprovinsernas närmaste västliga grannar och själva fordom medspelande i det drama genom århundradena, som detta gränslands historia utgör. Var det alltså detta som skulle bli resultatet av tyskarnas sjuhundraåriga »kulturgärning» i Balticum? Ha de fått rätt, de som påstå att »tysk kultur» därute aldrig inneburit annat än brutal maktpolitik som fortsättning på det under sken av kristligt korståg en gång gjorda beslagttagandet av jorden och med utnyttjande av de inhemska folkens slavarbete genom seklen? I sjuhundra år ha tyskarna bott i landet, och under denna långa tid ha de ej kunnat eller velat närma sig de folk, de sagt sig ge kristendom och kultur, så mycket att den långa tidens samboende kunnat resultera i någon slags verklig samhörighet eller ens ett modus vivendi i varandras närhet! Århundrade efter århundrade ha de försummat sin uppgift gent emot de gamla baltiska folken. Endast 20 år fingo dessa på sig, när deras tillfälle kom. Den tiden räckte ej till för uppgiften. Eller är det så, som man kunde få höra från herresidan i das Land der Deutschherren,

att dessa inhemska folk voro till den grad lågtstående, att all slags närmare beröring var utesluten: de dugde blott till strängt hållna slavar? »De saknade kulturanlag.»

Även om esters och letters kulturella och statliga prestationer under de senaste årtiondena klart motivera ett skarpt nej gentemot denna sist framställda förmodan, är det dock tydligt, att det slutgiltigt avvägda svaret på hela frågekomplexet måste anstå. Innan vi i kanske starka känslor inför vad de baltiska tyskarna tiderna igenom förbrutit och underlåtit, fälla en hård dom, är det dock ej för mycket, att vi något lyssna till vad de själva ha att anföra i målet. Man kan icke kallt förbigå vad de med patos ha kunnat peka på i det förvisso patetiska avskedsögonblicket: de som man vill tro i mångt och mycket förblivande minnena i Balticum av tysk stadsorganisation med därtill hörande materiell och andlig kultur, tyska kyrkor landet över, där säkerligen många baltiskt tyska präster utfört ett aktningvärt kristligt och kulturellt arbete, vars frukter man också gärna ville hoppas ej äro bortsupade med vinden, baltiskt tysk vetenskap och konst av onekligen hög rang, som väl nu bådadera skall mista sin betagande lokala karaktär, om man ens skall kunna tala om något dess fortlevande.

Att det verkligen existerar en baltiskt tysk litteratur har väl föga observerats i vårt land utanför speciellt intresserade kretsar. I dessa historiska tider ville man gärna fästa uppmärksamheten på åtminstone ett enda i skönlitterär form givet dokument, som på ett gripande sätt ger oss hela den senaste baltiskt tyska, att ej säga baltiska historien, sedd från det gamla kulturskiktets horisont. Aktstycket i fråga är baron *Siegfried von Vegesacks* romantrilogi *Blumbergshof—Herren ohne Heer—Totentanz in Livland* (Universitas, Berlin, 1933—1935; förkortad upplaga: *Die baltische Tragödie*, Carl Schünemann, Bremen).

Första delen av denna verklighetstroga romancykel skänker en sällsynt levande och individuellt utpräglad barnpsykologisk skildring, på samma gång som man införes i den egenartade, märkvärdigt isolerade sociala miljö, som det livländska godset *Blumbergshof* (namnet på författarens hemgods är bibehållet) och den livländska adeln med centrum i Rigas riddarhus utgör. I denna första del härskar ännu på det hela taget idyllen. De väl ej så mångtaliga rikssvenskar, som själva fått åtnjuta gästvänskap på något baltiskt gods i »den gamla goda tiden», kunna genom *Vegesacks* skildring av barndomshemmet få återuppleva den säregna stämningen i detta familje- och släktliv på en gammaldags herrgård. Men redan här, i första delen av trilogin, skymtar för barnets blick tragiken: »die gläserne Wand» mellan den lilla besittande godsägarklassen och den fattiga bondebefolkningen blir medveten. I den andra avdelningen, *Herren ohne Heer*, föras vi fram till den första verkliga sammandrabbningen i nyare tid mellan herrarna och proletärerna, revolutionsförsöket efter det rysk-japanska krigets slut och dess dränkande i blod. Den unge Riga-gymnasisten och sedan Dorpat-studenten vaknar upp till medvetande om sin tyskhet i vidare mening, på samma gång som han vid

sin konfrontation med den verkligt tyska kulturen med smärta erfar, hurusom hans lilla baltiska grupp egentligen är något för det stora hemlandet ganska främmande, en rotlös och övergiven »tysk-rysk» människospillra, som går mot undergången. Tragediens fullbordan i samband med förra krigets slut skildras så i sista delen, Totentanz in Livland. Det är inte endast en makaber historieskrivning om omänskliga revolutionära grymheter och meningslöst nedrivande av gamla värden. De många utpräglade människogestalter, som vi genom författarens varmhjärtat humoristiska skildringskonst under läsningens gång blivit så förtrogna med, dessa individer, vilkas skavanker och originaliteter sannerligen ej fördolts, växa inför oss vid mötet med de historiska ödena. Slutscenerna i fångelserna, i de skövlade hemmen, i de vintriga fältlägren få något av en homeriskt avrundad enkelhet, som etsar sig in i läsarens minne. Som små ljuspunkter i den mörka tavlan bevarar man bilderna av några vänskapsband mellan herrskap och tjänare, som kunna trotsa tidens förenklade uppdelning av människorna i de två lägren. Den enda »försonande» avslutning den dystra tragedien kan få är följdriktigt nog, att huvudpersonen, författarens alter ego, uppsöker det gamla hemlandet. Men till ett besegrat, av tusen sår blödande Tyskland är det hans väg går.

Man kan vara övertygad om att den avslutning, som denna klassiska skildring av den senare baltiska historien fått, har betytt mycket för dem bland de tyska balterna, som ej genast efter förra världskriget följde författarens exempel utan stannade kvar, stannade i sitt förödda land i en helt ny social ställning. »Hemlängtan» måste också ha vuxit i takt med att hemlandets nya maktställning blev allt uppenbarare, och när så efter rysk-tyska fördraget i augusti 1939 kallelsen utgick att återvända till fadershemmet, åtlyddes den ju genast av det stora flertalet.

Huru anpassningen skall bli möjlig i det nya germanska riket, därför få väl sättas flera frågetecken. Men människan är ett adaptabelt djur. Och i den gamla baltiska adelns aldrig bortlagda jägarliv finnas kanske anknytningar till de nya människoidealerna — även om ett bland den nutida jaktens egentliga föremål synes vara just det utdöende mänskliga villebråd, som hette herremannen, som gjorde vad han ville, låtande den livegne bonden träla för sin räkning.

Under alla förhållanden torde väl den baltiska tyskheten vara ett minne blott. För dem, som ännu våga hoppas på ett restaurerat Balticum i en drömd lyckoframtid, måste det te sig som om *en* av de många svårigheterna för dessa gränsländer därmed vore eliminerad. Det 700-åriga experimentet med ett tyskt herrefolk i detta gränsländ kan ej sägas uppmuntra till upprepning.

Gideon Danell.

De inkallades beskattning. Gällande skatteregler pålägga de till beredskapstjänst inkallade samma skyldighet att erlägga skatter som övriga medborgare. Vidare jämställas de inkallades familjebidrag med vanlig inkomst och beskattas i samma ordning som denna; därvid äro de inkallade dock befriade från skatteplikt beträffande det penningbidrag (uppgående i regel till 1 kr. eller 1:50 per dag), som

de åtnjuta enligt krigsavlöningsreglementet. Vissa undantagsbestämmelser till förmån för de inkallade ha emellertid genomförts. Sålunda fattade 1940 års urtima riksdag beslut om att medge anstånd för inkallade att erlägga skatter, som förfalla till betalning under tjänstgöringstiden, ett anstånd som fastställts till två månader efter tjänstgöringens slut och som även har avseende på den förlust av vissa medborgerliga rättigheter, som eljest inträder såsom påföljd av försummelse att erlägga kommunala skatter; i samband därmed befriades de inkallade från att inom ett år erlägga indrivningsavgift för resterande såväl statliga som kommunala skatter. Beträffande värnsskatten medgav vidare 1939 års värnsskatteförordning, att fysisk person må efter ansökan helt eller delvis befrias från att erlägga värnsskatt, därest hans skatteförmåga i jämförelse med förhållandena under beskattningsåret blivit i hög grad nedsatt på grund av bland annat militärtjänstgöring. Denna särskilda lindringsbestämmelse har dock slopats i 1940 års värnsskatteförordning, beroende på att 1940 års värnsskatt, erlagd 1941 på basis av 1939 års inkomster, ansetts vara en mindre oväntad pålaga än 1939 års skatt.

Vad särskilt värnsskatten beträffar, finnas visserligen vid taxeringen vissa möjligheter till befrielse eller nedsättning på grund av ömmande skäl. Sedan det sammanlagda skattetrycket nu blivit så starkt som krisläget framtingat, måste man emellertid räkna med att betalandet av värnsskatten ofta föranleder bekymmer särskilt för de inkallade, som vid tiden för uppbörderna och kanske under en lång tid dessförinnan varit inkallade och som ej ha lagt av något under år 1939 för att ha till reds när debetsedeln kommer. Rätten till anstånd ger dem visserligen en respittid, men när respittiden utgår, återstår för dem att erlägga ej blott de skatter, för vilka anstånd beviljats, utan även de skatter, som i genomsnitt varannan månad förfalla till betalning.

När det gäller beskattningen av familjebidragen ansåg utredningsmannen och i anslutning därtill departementschefen vid ärendets beredning 1940, att dessa bidrag i realiteten vore att betrakta som vanlig inkomst. De hämtade ett stöd härför bl. a. ur den omständigheten, att familjebidragen ofta — åtminstone med tanke på att den inkallade familjeförsörjaren under inkallelsetiden ej »tynger» familjens budget — gäve den inkallades familj samma inkomst som före inkallelsen. Ur denna synpunkt är det givetvis svårt att bestrida riktigheten av att jämställa familjebidrag med vanlig inkomst. Emellertid synes man ha förbisett, att familjebidragets konstruktion knappast gör det rättvist att utan vidare lägga detsamma till grund för taxeringen. Sålunda skola såväl bostadsbidraget som sjukvårdsbidraget beviljas efter behovsprövning och utmätas så, att de täcka högst hela bostadskostnaden resp. sjukvårdskostnaden. Någon marginal för skatt har ej i författningen medgivits. Likaså skall familjepeningen utmätas med hänsyn till de behov i fråga om livsmedel, kläder, o. dyl., som den inkallades familj har; ej heller i fråga om familjepeningen har någon skattemarginal förutsatts, ännu mindre en marginal, som även skulle täcka skatten för bostads- och sjukvårdsbidragen. I verklig-

heten innebär skatteplikten för bostads- och sjukvårdsbidragen, att dessa aldrig kunna nå upp till de verkliga kostnaderna för bostad resp. sjukvård, såframt vederbörande taxeras till beskattningsbar inkomst. Sociala försvarsberedskapskommittén — som för övrigt hösten 1940 aldrig till sig fick remitterat utredningsmannens P. M. — hade, när den avgav sitt sedermera av statsmakterna i allt väsentligt godtagna förslag till krigsfamiljebidragsförordning, uppenbarligen aldrig räknat med att familjebidraget skulle bli föremål för samma beskattning som vanliga löneinkomster utan gjort sin konstruktion under annan förutsättning än den efter riksdagsbeslutet 1940 gällande.

Att sociala försvarsberedskapskommittén måste ha räknat med vissa skattelättnader för inkallade framgår också — vilket i detta sammanhang även må nämnas — av förordningen om värnpliktslån. I denna, som tillkom hösten 1940, långt senare än betänkandet om krigsfamiljebidragsförordningen, heter det bl. a., att värnpliktslån ej må beviljas för att gälda skatter, för vilka den inkallade beviljats anstånd. Som grund för denna, av statsmakterna i enlighet med kommittéförslaget godtagna undantagsbestämmelse kunde icke rimligen ligga en sådan uppfattning att de två månadernas anstånd skulle vara en tillräcklig borgen för att alla inkallade efter anståndstidens slut skulle utan större svårigheter kunna komma ut med skatten. Undantagsbestämmelsen måste tvärtom förklaras av att kommittén förutsatte att regeln om anstånd delvis vore att fatta som ett uppskov med avgörandet av frågan om vissa allmänna skattelättnader för hårt drabbade inkallade, i vilket fall det måste te sig mindre rationellt att igångsätta en statlig låneverksamhet för samma syftemål. Som det nu är torde åtskilliga låneansökningar, vari behovet av hjälp till resterande skatter åberopats, icke ha kunnat bifallas trots att de varit starkt motiverade.

I vart fall torde det vara obestriddigt att anståndsbestämmelserna — hur välgrundade och välgörande de än varit — lett till att många inkallade efter anståndstidens slut fått en dubbel skatteplikt att fullgöra, d. v. s. de ha haft eller ha att betala såväl resterande skatter som de skatter, som i vanlig ordning förfalla till betalning. Naturligtvis äro icke allas svårigheter härvidlag oförskyllda. Även om skattebeloppen ofta rört sig om jämförelsevis små belopp, har inkallelsetiden dock för många på så sätt fått kännbara »sviter» och föranlett bekymmer.

Finansdepartementet har länge — ända tills frågan bragts på tal i pressen och riksdagen — tydligen velat lösa frågan om de inkallades skatteplikt efter sedvanliga, strikt matematiska och skattetekniska linjer. Detta måste dock vara en alltför snäv synpunkt. Frågan måste ses även ideellt. Hänsyn bör sålunda tagas till olägenheterna för familjer av mannens bortovaro och därav ofta uppkomna merutgifter, till hans minskade möjligheter att konkurrera med hemmavarande, till hans offer av tid och krafter o. s. v. Hänsyn till olikheten i hans och den hemmavarandes förhållanden kunna tagas, även om hans krigslön, familjebidrag eller övriga inkomster — såsom ofta nog varit fallet — äro tillräckliga för att hålla honom och hans fa-

milj uppe på samma inkomstnivå som normalt. Den särställning, de inkallade inta, berättigar till att vissa skattelättnader beredas dem utan fara för prejudikat beträffande andra grupper.

Hur frågan om skattelättnader skall lösas på ett rättvist sätt kan självklart bli föremål för olika meningar. En utväg vore att åstadkomma en lindring i skatteplikten för familjebidragen, så att denna närmare anslöte sig till de motiv, vilka voro vägledande för statsmakterna, när dessa på sin tid fastställde de olika bidragsformernas maximibelopp. Enär kommuner, landsting, vägdistrikt och andra kommunala samfälligheter säkerligen äro mera känsliga än staten för skatteunderlagets sänkning, kunde det tänkas att familjebidragen vid den statliga beskattningen undantoges från skatteplikt men däremot inräknades vid den kommunala taxeringen. Oavsett taxeringen av familjebidrag ligger det dock närmare till hands att medge viss skattelättnad i mån av de inkallades tjänstgöringstid. Den inkallade skulle med andra ord, åtminstone inom ett visst skattebelopps ram och om han tjänstgjort viss minimitid, äga rätt att få skatten nedsatt med en procent, som motsvarar tjänstgöringstidens längd, t. ex. $\frac{1}{12}$ per månad av ett visst maximibelopp. Denna nedsättning skulle under alla förhållanden gälla värnskatten, något som vore naturligt med hänsyn till det nära sambandet mellan beredskapstjänst och värnskatt. Denna väg torde dock icke kunna beträdas, när det gäller skatterna till kommun och samfälligheter, såframt icke staten skulle lämna visst vederlag för vad dessa gått förlustiga i skatteintäkter. En tredje åtgärd vore att utsträcka tiden för anstånd med erläggande av förfallna skatter; detta borde icke framkalla någon större olägenhet ur finansiell synpunkt, men skulle betyda mycket för den värnpliktige, när det gäller för honom att efter inkallelsetidens slut anpassa ekonomin efter inkomsterna utan tryck från indrivningsmyndigheterna och utan fara för att förlora sina medborgerliga rättigheter. En fjärde utväg vore möjligen att införa någon ny allmän lindringsbestämmelse, varvid det skulle läggas i någon lämplig lokal myndighets hand att pröva ansökningar om skattebefrielse eller skattenedsättning. Med hänsyn till det stora antalet inkallelser kan det emellertid betvivlas, att ett dylikt system skulle vara rationellt eller erbjuda nödiga garantier för rättvisa.

Skulle frågan icke föreläggas riksdagen förrän år 1942, har det gått två och ett halvt år av kriget, innan finansdepartementet åvägabragt en rimlig lösning av detta intrikata skatte- och beredskapsproblem. Detta är en förvånande lång tid. Naturligtvis har finansdepartementet härvid haft statens skriande stora fiskaliska intressen för ögonen. Men det är alls inte självklart, att en rationell lösning av skattefrågan, varvid hänsyn särskilt togs till inkallelsetidens längd, behöver dra några oöverkomliga summor. För övrigt finnes möjlighet att Sverige, liksom Schweiz sedan många år, upptar en särskild »Militärersatzsteuer» eller militärbefrielseskatt för kronvrak eller icke inkallade i värnpliktsåldern. Och de skattetekniska intressena äro ej allt, när det gäller att sörja för vår levande beredskap.

Elis Håstad.